

Lagutskottets betänkande

1979/80:29

med anledning av motion om uppräknig av skadeståndslivräntor

Ärendet

I motionen 1979/80:805 av Rune Carlstein (s) och Lars-Åke Larsson (s) yrkas att riksdagen begär att regeringen överväger möjligheterna att ändra bestämmelserna om uppräknig av skadeståndslivräntor så att dessa bättre anpassas till inträffad penningvärdeförändring.

I motionen framhålls att skadeståndslagens bestämmelser medför att full kompensation för inkomstförlust utgår vid det tillfälle när ersättningen bestäms. I den mån ersättningen utgår i form av skadeståndslivränta kommer enligt motionärerna den skadelidande emellertid att drabbas av en eftersläpning som blir mera kännbar om inflationen är hög under flera år i följd. Detta är en följd av att den ersättning för penningvärdeförsämring som regleras i lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor i regel är maximerad till fem procent per år. Lagen bör enligt motionärernas uppfattning ändras så att skadeståndslivräntorna bättre kan anpassas till penningvärdeförändringarna.

Gällande ordning

Allmänt om livränta enligt skadeståndslagen

Enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) i dess efter den 1 januari 1976 gällande lydelse skall skadestånd till den som tillfogats personskada omfatta ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter, inkomstförlust, sveda och värk eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt till följd av skadan. Ersättningen för inkomstförlust skall motsvara skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära om han inte skadats och den inkomst som han trots skadan har eller borde ha uppnått eller som han kan beräknas uppnå. Av 4 § framgår att ersättning för framtida inkomstförlust eller förlust av underhåll fastställs antingen i form av livränta eller som engångsbelopp eller också som en kombination av engångsbelopp och livränta. Om ersättningen är av väsentlig betydelse för den skadelidandes försörjning skall den i allmänhet utgå som livränta, dvs. ett periodiskt belopp som utgår under den skadades livstid till dess att han eller hon uppnår viss ålder. Invaliditetsersättningen bestäms i regel som engångsbelopp om den medicinska invaliditetsgraden är relativt låg – 10 à 15 % – och skadeföljderna inte alls eller endast i ringa mån kan antas påverka den skadelidandes ekonomiska situation (prop. 1975:12 s. 25). Om man har anledning att räkna med förändringar i invaliditetsgraden eller om denna inte kan uppskattas

förrän utvecklingen avvaktats under viss period fastställs livränta endast för begränsad tid. Fastställd livränta kan helt eller delvis utbytas mot engångsbelopp.

Livräntan bestäms på grundval av bl. a. det s. k. inkomstunderlaget. Detta motsvarar i princip den inkomst som det kan antas att den skadade, om han inte blivit skadad, vid i huvudsak oförändrat penningvärde skulle ha kunnat bereda sig under den tid livräntan avser. Man beaktar alltså konkreta utsikter till löneökningar eller befordran för den skadades del. Livräntan bestäms i aktuellt penningvärde. Hänsyn tas följaktligen till sådana förändringar i penningvärdet som har tagit sig uttryck i löneökningar inom den skadades yrke under tiden mellan olycksfallet och ersättningsprövningen. När en definitiv livränta bestäms i stället för en provisorisk låter man den påverkas av lönehöjningar som har ägt rum under den tid som förflutit sedan skadeståndet sist prövades.

Enligt 5 § kan fastställda livräntebelopp höjas eller sänkas om de förhållanden som legat till grund för ersättningsens bestämmande väsentligt har ändrats. Har ersättningen fastställts i form av engångsbelopp kan den skadelidande under samma förutsättning tillerkännas ytterligare ersättning.

Värdesäkring av nya livräntor

En viktig del av skadeståndslagstiftningen är numera de regler som behandlar värdesäkringen av livräntor. Sådana bestämmelser finns i flera författningar. Vilken författning som är tillämplig på en viss livränta beror på när den händelse inträffade som föranlett livräntan. En del livräntor faller helt utanför lagstiftningen.

Den centrala författningen på området är lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor. Enligt lagen skall i viss utsträckning en uppräknig ske av alla livräntor som har fastställts att utgå till fullgörande av skadeståndsskyldighet på grund av händelse som inträffat efter utgången av år 1973.

Tanken är att den som skall betala livräntan – dvs. den skadeståndsskyldige eller, om han har en ansvarsförsäkring, det kollektiv i vilket han ingår på grund av försäkringen – också skall svara för värdesäkringskostnaden. Värdesäkringen utgör en del av själva skadeståndet. Avsikten med tillägget till livräntan är att denna vid sjunkande penningvärde skall behålla sin ursprungliga köpkraft. Men också stigande penningvärde skall återspeglas i skadeståndsförpliktelsens omfattning genom en reducering av livräntan.

Ändringen av livräntorna är i princip knuten till ändringar i basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring (AFL). Livräntan skall ändras om basbeloppet enligt AFL ändrats med mer än fem procent under ett år, räknat från december till december. Ändringen äger rum med verkan från och med den 1 januari efter den decembermånad då jämförelsen görs. Ändringen kan emellertid utlösas även om skillnaden mellan basbeloppen

inte överstiger fem procent mellan två decembermånader. En förutsättning härför är då att det finns procenttal som "blivit över" från en tidigare period, dvs. inte lett till ändring på grund av den i det följande behandlade regeln att livräntauppräkningsen inte får överstiga fem procent per år. Dessa överblivna procenttal kan "balanseras" och läggas till basbeloppsändringen ett senare år.

I princip skall ändringen av livräntan vara lika stor som den procentuella förändringen av basbeloppet. Denna huvudprincip är dock modifierad i ett par hänseenden. En modifikation är att livränteändringen inte får överstiga fem procent per år, räknat från den dag då ändring senast skedde (för värdesäkringssystemet i sin helhet räknat från den 1 januari 1974). Om basbeloppet har ökat med mer än fem procent får, som framgått, det överskjutande procenttalet balanseras och tas i beaktande när man prövar om senare förändring av basbeloppet skall föranleda ändring av livräntorna. En balanserad basbeloppsökning kan emellertid också beaktas när man avgör med vilket procenttal livräntorna skall ändras, vilket kan leda till en höjning med mer än fem procent, som framgår av följande exempel.

Basbeloppet för december 1983 är 6 procent högre än basbeloppet för december 1982. Den 1 januari 1984 höjs livräntorna därför med 5 procent (något balanserat procenttal finns inte vid detta tillfälle). 1 procent förs vidare till nästa jämförelse. Basbeloppet för december 1984 överstiger sedan basbeloppet för december 1983 med 3 procent. Tillräckligt antal procent för att utlösa höjning den 1 januari 1985 föreligger inte. Ny jämförelse sker i december 1985. I förhållande till basbeloppet för december 1983 har basbeloppet då ökat med 7 procent. Livräntorna höjs från den 1 januari 1986 med $(7 + 1)$ 8 procent.

Huruvida och med vilket procenttal ändring skall ske bestäms av försäkringsinspektionen. Besked om ändring lämnas senast i december månad varje år. Ändringarna har hittills uppgått till fem procent varje år (se SFS 1979:995).

Lagen är dispositiv. Man kan alltså komma överens om en annan reglering av värdesäkringsfrågan än den lagen anvisar.

Av det anförda följer att om en skadevållare inte har någon försäkring som täcker hans ansvar får han eller hon själv svara för finansieringen av livräntan och eventuella höjningar.

I prop. 1973:14 med förslag till lag om ändring av skadeståndslivräntor m. m. framhöll föredragande statsrådet (s. 45) att systemet med en maximering av inflationsskyddet till fem procent innebär att inte hela inflationsutvecklingen under alla omständigheter kommer att rymmas inom garantin utan att de skadelidande i viss utsträckning får stå självrisk. Under remissbehandlingen av det betänkande som låg till grund för propositionen hade LO beklagat den föreslagna begränsningen. LO hade förordat att man, sedan det nya systemet varit i praktisk tillämpning under ca fem år, skulle pröva om inte procenttalet kunde höjas. Föredraganden ville dock inte uttala

sig om behovet av eller möjligheterna till en sådan höjning.

Skall skadestånd utgå ur en försäkring tillgår kapitaltäckningen i princip på det sättet att ett så stort belopp från början fonderas att det skall täcka framtida värdesäkringstillägg. Kostnaderna för dessa kommer alltså i sin helhet att drabba skadeårets kollektiv av försäkringstagare. Storleken av försäkringsbolagens fondavsättningar är beroende av de antaganden om ränteavkastning som tillämpas. Det ankommer på försäkringsinspektionen att efter överläggningar med försäkringsgivaren fastställa lämpligt avvägda grunder i detta hänseende. Grunderna skall tillgodose intresset av en rimlig premienivå och behovet av betryggande säkerhet för gjorda åtaganden (prop. 1973:14 s. 45).

I samband med lagstiftningens genomförande fastställdes ränteavkastningen till 6,5 procent under de första tio åren och därefter till 4 procent.

Övrig lagstiftning

Värdesäkring av livräntor avseende händelser som inträffat före utgången av år 1973 regleras i lagen (1967:663) om tillägg till vissa trafiklivräntor (trafiklivräntelagen) och i lagen (1973:214) om tillägg till vissa ansvarslivräntor (ansvarslivräntelagen) samt i förordningen (1967:666) om tillägg till vissa trafiklivräntor, som utgår av statsmedel, m. m., och i kungörelsen (1971:14) om tillägg till vissa statliga skadelivräntor, m. m.

Trafiklivräntelagen gäller alla livräntor som utgår på grund av trafikförsäkring eller (med vissa undantag) bilansvarsförsäkring. Lagen innebär att en allmän uppräknings skett beträffande de livräntor som fastställts före 1966. Vidare skall enligt lagen både de uppräknade livräntorna och de som kommit till mellan 1966 och 1973 få ett indextillägg som kompensation för löpande inflation. Indextilläggen är inte begränsade inom viss årlig ram. Detta innebär alltså, att trafiklivräntor som faller under denna lag får en något bättre behandling än trafiklivräntor som skall bedömas enligt lagen om ändring av skadeståndslivräntor. Indexuppräknningen den 1 januari 1980 uppgick till tio procent (SFS 1979:995).

Ansvarslivräntelagen reglerar värdesäkringen av livräntor som utgår ur vanlig ansvarsförsäkring. Lagen bygger på ungefär samma principer som trafiklivräntelagen. Indextillägget är dock i princip begränsat till fem procent per år, med vilket tal uppräknings skett den 1 januari 1980 (SFS 1979:995).

De båda författningar som reglerar värdesäkringen av äldre statliga skadeståndslivräntor följer i huvudsak det mönster som finns i trafiklivräntelagen. Uppräknningen den 1 januari 1980 uppgick sålunda till tio procent (SFS 1979:995).

Livräntor som inte värdesäkras genom lagstiftning

Det finns vissa kategorier skadeståndslivräntor som inte omfattas av värdesäkringslagstiftningen. Hit hör livräntor som utges av privatpersoner, företag, kommuner etc. på grund av skadehändelser som inträffat före utgången av år 1973.

I prop. 1973:14 uttalades om dessa livräntor bl. a. att den omständigheten att de lämnas utanför den nya lagstiftningen inte torde komma att få större praktisk betydelse. De fall då skadeståndslivränta utges av enskild fysisk person antogs vara fåtaliga. Av större betydelse antogs de fall vara då livräntan utges av kommun eller annan juridisk person, som uppträder som självförsäkrare. Föredragande statsrådet utgick från att de skadeståndsskyldiga i stor utsträckning frivilligt skulle åtaga sig att värdesäkra livräntorna efter de grunder som enligt den nya lagstiftningen avsågs gälla för de äldre ansvarslivräntorna.

Vid riksdagens behandling av prop. 1973:14 uppmärksammade lagutskottet särskilt frågan om självförsäkrarnas ställning. Utskottet räknade i sitt av riksdagen godkända betänkande (LU 1973:8. rskr 1973:111) med att kommunerna frivilligt skulle göra sådana åtaganden som avsetts i propositionen. När det gällde övriga självförsäkrare fann utskottet det mera tveksamt om motsvarande åtagande kunde väntas. Utskottet ansåg sig dock kunna utgå från att företagarnas intresseorganisationer skulle genom rekommendationer stimulera sina medlemmar att frivilligt medverka till att de skadelidande fick ut tillfredsställande inflationsskydd. Utskottet ansåg att riksdagen borde ge regeringen till känna att det var angeläget att frågan även i fortsättningen följdes med uppmärksamhet från regeringens sida och att saken, om frivilliga åtaganden inte kom till stånd, blev föremål för nya överväganden.

Utskottet

I betänkandet behandlas en motion om värdesäkring av skadeståndslivräntor.

Enligt skadeståndslagen (1972:207) skall skadestånd för framtida inkomstförlust på grund av personskada som regel utges i form av livränta. Livräntan är vanligen livsvarig men kan ibland vara temporär, särskilt när invaliditetstillståndet kan komma att förändras. Den kan också bestämmas att utgå med olika belopp under olika perioder. Livräntans storlek skall i princip motsvara skillnaden mellan den inkomst som den skadelidande skulle ha kunnat uppbära om han inte hade skadats och den inkomst som han trots skadan har eller borde ha uppnått eller kan beräknas uppnå.

Utgående livräntor är skyddade mot förändringar i penningvärdet. Beträffande livräntor på grund av skadefall som inträffat efter utgången av år 1973 gäller enligt lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor att

livräntebeloppet ändras i takt med basbeloppet. Ändring får dock ske med högst fem procent per år och i princip endast när basbeloppshöjningen överstiger fem procent. Huruvida och med vilket belopp ändring skall ske bestäms av försäkringsinspektionen. Ändringarna har hittills uppgått till fem procent årligen. Äldre livräntor värdesäkras enligt särskilda författningar (se s. 4).

I motionen 1979/80:805 föreslås att riksdagen begär att värdesäkringsbestämmelserna ses över. Syftet med översynen bör vara att en bättre anpassning av livräntorna till den inträffade penningvärdeförändringen kommer till stånd. Motionärerna framhåller, att det förhållandet att ersättningen för penningvärdeförsäkring är maximerad till fem procent per år för med sig att livräntetagarna drabbas av en eftersläpning i förhållande till övriga inkomsttagare. Eftersläpningen blir än mer kännbar om inflationen är hög under flera år i följd.

Utskottet vill för sin del erinra om att en grundläggande princip inom skadeståndsrätten är att en skadelidande skall erhålla full ersättning för sina skador. Syftet med skadeståndet är med andra ord att den skadelidande skall kompenseras så att han i stort sett befinner sig i samma ekonomiska situation som han skulle ha varit i om skadan inte inträffat. Redan av det sagda följer enligt utskottets mening att det är en angelägen uppgift för lagstiftaren att se till att skadeståndslivräntorna anpassas till förändringar i penningvärdet. Också starka sociala skäl talar för ett system med värdesäkring av livräntor eftersom livräntetagarna allmänt sett torde ha små möjligheter att kompensera sig för en reell minskning av livräntans värde.

Under senare år har penningvärdet sjunkit med i genomsnitt ca tio procent per år. För denna penningvärdeförsäkring har livräntetagarna endast i begränsad utsträckning kunnat kompenseras. Detsamma gäller emellertid i viss mån flertalet löntagare och andra grupper i samhället. Även vid en jämförelse med löneutvecklingen i stort under senare år synes det dock klart att livräntetagarna drabbats av en inte obetydlig eftersläpning. Med hänsyn härtill och till vad ovan anförts anser utskottet att starka skäl talar för att lagstiftningen ändras så att livräntornas storlek bättre kan anpassas till inflationen än vad som f. n. är fallet.

Vid en bedömning av frågan måste emellertid kostnadsaspekterna tillmätas stor betydelse. Det helt övervägande antalet livräntor utgår från olika typer av ansvarsförsäkringar och främst från trafikförsäkringen. I viss utsträckning förekommer det också att livräntor utges av staten och kommunerna. Endast i undantagsfall torde däremot livräntor betalas av enskilda personer och företag. Vad särskilt gäller försäkringslivräntorna ligger det i sakens natur att en förbättring för livräntetagarna medför ökade kostnader för försäkringsgivarna och därför i allmänhet leder till högre premieutgifter för försäkringstagarna.

Inför utskottet har företrädare för försäkringsbranschen upplyst att även små höjningar av den maximala värdesäkringsnivån för skadeståndslivrän-

torna medför betydande kostnadsökningar. Särskilt stora blir kostnadsökningarna när det gäller redan fastställda livräntor, vilka måste uppräknas även med avseende på förfluten tid, samt sådana i dag ej slutreglerade skador, vilka kan beräknas leda till livräntor (presumtiva livräntor). Enligt preliminära beräkningar som utförts inom branschen innebär en höjning av värdesäkringsnivån för dessa livräntor till sex procent en kostnadsökning med ca 500 miljoner kronor. Höjs nivån till 7, 8, 9 eller 10 procent stiger enligt samma beräkningar på motsvarande vis kostnaderna till ca 1, 1,6, 2,3 resp. 3,2 miljarder kronor. Större delen av kostnaderna hänför sig till trafiklivräntesidan. Utvidgas värdesäkringsåtagandena för nytillkommande trafik- och ansvarsförsäkringar skulle enligt branschens beräkningar trafikförsäkringspremierna behöva höjas med 5, 11, 18, 26 resp. 36 procent, och då har hänsyn inte tagits till de ovan berörda kostnadsökningarna för redan fastställda och presumtiva livräntor. Som bakgrund till de lämnade uppgifterna har upplysts att den totala trafikpremieinkomsten år 1979 beräknas ha uppgått till 2,4 miljarder kronor.

I anslutning till vad som sålunda upplysts från försäkringsbranschens sida vill utskottet erinra om att under senare år försäkringspremierna har stigit kraftigt, särskilt för vissa typer av vanliga försäkringar som hemförsäkringar och trafikförsäkringar. Ytterligare premiehöjningar kan väntas bl. a. som en följd av införandet av konsumentförsäkringslagen (prop. 1979/80:9, LU 1978/79:18). Som utskottet framhöll vid behandlingen av förslaget till konsumentförsäkringslag har storleken av försäkringspremierna stor inverkan på de enskilda konsumenternas benägenhet att skaffa sig ett tillfredsställande försäkringsskydd. Kraftiga höjningar av premierna torde således medföra en påtaglig risk för att många helt eller delvis avstår från att försäkra sig. Enligt utskottets mening ligger det därför både i samhällets och försäkringstagarnas intressen att premierna hålls på en rimlig nivå. Utskottet vill också framhålla att det även för de skadelidande är av stor betydelse att ett tillfredsställande försäkringsskydd upprätthålls i samhället.

Enligt utskottets mening saknas i ärendet ett tillfredsställande underlag för en bedömning av frågan i vilken mån en förbättring av livräntetagarnas ställning kan genomföras. Frågan bör därför bli föremål för utredning. Företrädarna för försäkringsbranschen har inför utskottet inte haft något att erinra emot att en sådan utredning kommer till stånd. Det får ankomma på regeringen att närmare bestämma formerna för utredningsarbetets bedrivande. Utskottet vill dock framhålla att utredningsarbetet inte endas' bör inriktas på frågan om en höjning av värdesäkringsnivån. Även andra lösningar på problemet bör övervägas, t. ex. möjligheten av att införa någon form av "återbäringssystem" för den händelse bolagens avkastning av fonderade livräntemedel väsentligt skulle överstiga de under året utbetalade livräntorna. En annan fråga som bör övervägas är i vad mån de antaganden beträffande avkastningen av försäkringsbolagens fonderade medel som nu görs är realistiska (se s. 4).

Utskottet hemställer

att riksdagen med anledning av motionen 1979/80:805 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört angående utredning av värdesäkring av skadeståndslivräntor.

Stockholm den 29 april 1980

På lagutskottets vägnar

LENNART ANDERSSON

Närvarande: Lennart Andersson (s), Bernt Ekinge (fp), Ivan Svanström (c), Stig Olsson (s), Elvy Nilsson (s), Joakim Ollén (m), Arne Andersson i Gamleby (s), Martin Olsson (c), Ingemar Konradsson (s), Olle Aulin (m), Marianne Karlsson (c), Bengt Silverstrand (s), Margot Håkansson (fp) och Ingrid Segerström (s).